

**ЮРІЙ ЖИВАГО ЯК ГАМЛЕТИЧНИЙ
ТИП ОСОБИСТОСТІ
(Шекспір у творчій рецепції
Бориса Пастернака)**

Розглядаючи російську літературу початку ХХ століття, можна виокремити декілька аспектів рецепції творчості У. Шекспіра. Про деякі проблеми, пов'язані з рецепцією та інтерпретацією образу Гамлета у російській літературі Срібної доби ми вже писали [1]. Звертаючись до образного світу англійського драматурга, автори осмислюють і переосмислюють його в дусі свого часу. Персонажі російської літератури ведуть дебати навколо ідей Шекспіра та створених ним образів. На сторінках творів знаходимо епіграфи, цитати та афоризми з творів драматурга. Великі пристрасті, думки, почуття Срібної доби перегукуються з ідеями Шекспіра.

У даній розвідці ми спробуємо проінтерпретувати таке явище, як гамлетизм у творчості Бориса Пастернака. З одного боку, йдеться про осмислення поетом колізій дійсності через образ принца Гамлета, з другого - подібність характеру, способу мислення та вчинків Юрія Живаго (центрального персонажа роману "Доктор Живаго") до вчинків та мислення Гамлета. Спробуємо виокремити також історичний аспект рецепції трагедії Шекспіра "Гамлет" в творчості Б. Пастернака. Йдеться про те, що умови доби Ренесансу, у яких творив Шекспір, частково нагадують катаклізми у Росії часу Жовтневої революції, а потім - часу присудження Пастернакові Нобелівської премії.

Анатолій Нямцу, розмірковуючи над подібними проблемами, справедливо відмічав: "...конкретна трактовка сюжету (образу, мотиву) завжди прямо чи опосередковано зв'язана з проблематикою епохи-реципієнта і її необхідно розглядати не як абстрактний художній експеримент, а як реакцію автора на якісь

події і процеси конкретно-історичної дійсності"* [2, с 68-69]. На тісному зв'язку творчості Б.Пастернака з історією наголошував і Дмитро Ліхачов, підкреслюючи, що "Пастернак - син своєї доби", що поета "неможливо зрозуміти поза його часом" [3, с 31]. Перехідна епоха, в яку жив російський поет, епоха зміни орієнтирів і ідеалів, провокувала Пастернака на порівняння нестабільності в країні з тим, що відбувалося в Данії часів Шекспіра, саме тому образ Гамлета проектувався на сучасність, поглиблював її розуміння.

Свій переклад трагедії Шекспіра "Гамлет" Пастернак вперше прочитав прилюдно в лютому 1946 року. Поет писав: "Якраз в 36 році, коли почалися ці страшні процеси (замість припинення доби жорстокості, як мені здавалося в 35 році), все зламалося в мені, і єднання з часом перейшло в опір йому, якого я не приховував. Я занурився в переклади" [4, с 16-17]. Твори світових класиків стали соціально-моральною підтримкою для поета в ті роки. Пастернак так характеризує процес праці над трагедією "Гамлет": "Найвища, ні з чим незрівнянна насолода читати в голос без купюр хоча б половину. Три години відчуваєш себе в вищому розумінні людиною: чимось небезсловесним, незалежним, палким, три години знаходишся в сферах, знайомих від народження і першої половини життя, а потім в знесиллі від витраченої енергії попадаєш невідомо куди, "повертаєшся до дійсності" [4, с 17]. І як результат: захоплення трагедією англійського драматурга має сильний вплив на творчість поета, образ Гамлета входить в поетичний світ Пастернака, отримуючи там нове життя.

Звернемося спочатку до лірики поета і розглянемо вірш "Гамлет", текст якого вже був предметом детального розгляду багатьох дослідників. Оскільки у вірші відтворено ситуацію Гамлета, насамперед спробуємо, інтерпретуючи, зіставити вірш Пастернака з твором Шекспіра. Якщо ліричний герой Пастернака відчуває себе Гамлетом Шекспіра, то варто звернути увагу на те, як характеризує шекспірового Гамлета сам Б.Пастернак у своїй статті "Гамлет": "Образ Гамлета, змальований Шекспіром

* Тут і далі переклад з російської та англійської мій - Г.Г.

так докладно, явний і не пов'язується з уявленням про слабкі нерви. За задумом Шекспіра Гамлет - принц крові, який ні на хвилину не забуває про свої права на престол, улюбленець старого двору і самовпевнений внаслідок своєї великої обдарованості самородок. У сукупності рис, якими його наділив автор, немає місця кволості, вони її виключають" [5, с 416]. Можливо, що вірш "Гамлет" з'явився тому, що доля принца хвилює поета, до образу Гамлета звернені його роздуми.

Спробуємо провести конкретні (семантично-структурні) паралелі між статтею Пастернака, присвяченою Гамлету, та його віршем "Гамлет". В вірші читаємо:

Я люблю твой замысел упрямый
И играть согласен эту роль [6, с. 484].

Для цих рядків існує еквівалент у статті: "З моменту появи привида Гамлет відмовляється від себе, щоб "творити волю того, хто послав його". "Гамлет" - не драма безхарактерності, а драма обов'язку і самозречення".

Наступна пастернаківська цитата - "Я один, все тонет в фарисействе" - має відповідник у Шекспіра. Гамлет один проти-стоїть фальшивості світу і перед ним стоїть нелегка проблема:

"The time is out of joint: - O cursed spite, That ever
I was born to set it right!" [7, с 953] (Час вивихнув
суглоб: - О кляте зло, Що я колись був
народжений направити його!)

Поглянемо тепер, як бачить місію Гамлета Пастернак: "Набагато важливіше, що волею випадку Гамлет обирається в судді свого часу і в слуги більш віддаленого. "Гамлет" - драма високого жеребу, заповідного подвигу, дорученого призначення" [5, с.416]. Таким чином, ми можемо говорити про те, що своє розуміння становища Гамлета, характеру персонажа Шекспіра, трагічної колізії твору Пастернак відображує в вірші. У Пастернака Гамлет (як ліричний герой) доходить висновку:

Но продуман распорядок действий
И неотвратим конец пути...

У Шекспіра Гамлет говорить про це ж саме: "...there's a special providence in the fall of a sparrow. If it be now, 'tis not to come; if it be not to come, it will be now; if it be not now, yet it will come: the readiness is all" (В падінні горобця є особливе провидіння. Якщо воно має статися зараз, воно не станеться потім; якщо воно не має статися потім, воно станеться зараз; якщо воно не має статися зараз, все одно воно станеться).

Та звернемо увагу на те, що вірш "Гамлет" - це не просто один з віршів поета, а частина роману "Доктор Живаго". Вірш належить персонажові роману, Юрію Андрійовичу Живаго. Спробуємо тепер співвіднести вірш "Гамлет" з подією та духовною біографією Живаго, інтерпретуючи цього героя як гам-летичний тип особистості. Герой роману гостро відчуває приреченість цього світу і свою безпорадність перед невідомістю. Споглядаючи місто, людей він був "готовий принести себе в жертву, щоб стало краще, і нічого не міг" [6, с 176]. Можливо тоді і виникає в нього задум вірша "Гамлет". Та лише перед смертю Юрій Живаго допрацював і переписав цей вірш. Вірш "Гамлет" народився з долі героя, який, як і Гамлет Шекспіра, не вмів приймати рішення без вагань, але водночас мав волю не піддаватися однозначним рішенням, які позбавляють сумнівів. І в цих ваганнях і сумнівах його інтелектуальна та моральна сила.

Елеонора Соловей зауважує, що цілком природним є те, що вірш "Гамлет" сповнений біблійних ремінісценсій (біблійний образ чаші як жеребу, долі), так як "релігійність Юрія Живаго, як це характерно було для дореволюційної інтелегенції - форма самоусвідомлення, синонім морального здоров'я, спадкова форма гуманності і законів честі" [8, с 44]. Таким чином, задум Пастернака закінчити роман віршами завершує образ головного персонажа роману і водночас призводить до того, що ліричне "я" Пастернака зливається з ліричним "я" головного персонажа роману.

Аналізуючи літературні джерела творчості Пастернака, польський літературознавець Зигмунт Збировські зазначав, що "найбільше родинних зв'язків існує між творчістю Пастернака і Шекспіра", "не випадково доктора Живаго називають "російським" чи "радянським" Гамлетом" [9, с. 159]. Спробуємо розвинути цю думку. Розглянемо образ Юрія Живаго, як конкретний

тип особистості, втіленої в художньому образі, спроектованому на долю Гамлета. Сам Б. Пастернак, подарувавши своєму головному герою вірш "Гамлет", дозволив нам провести паралелі між Юрієм Живаго та персонажем трагедії Шекспіра "Гамлет".

Насамперед звернемо увагу на ту подібність між Гамлетом і Юрієм Живаго, яку підкреслив в вірші "Гамлет" Пастернак (про що йшлося вище): "Я один, все тонет в фарисействе".

Хоч сам Б. Пастернак співвідносить написання вірша з останніми роками життя свого героя, цей вірш перегукується з іншими періодами життя Юрія Живаго. Дуже часто лікар є самотнім, гірко усвідомлюючи розчарування в оточуючих та навколишній дійсності. Перебуваючи на фронті, Живаго "нетерпляче рвався" [6, с 154] назад до свого мирного життя, до друзів, до сім'ї. І ось, після двохрічної розлуки, вже вдома "напротязі декількох наступних днів виявилось, до якої міри він є самотнім". "Дивно потьмяніли і знебарвилися друзі. Ні в кого не залишилося свого світу, своєї думки". В останні роки життя Юрій Живаго приховує свої думки від оточуючих, розуміючи, що навіть колишні друзі не здатні зрозуміти його. Йому неприємні "наслідування прописних почуттів" його оточуючих, він не "виносить політичного містицизму радянської інтелігенції, того, що було її найбільшим досягненням..." Епоха, в яку жив Юрій Живаго, докорінно змінила погляди на людину, на світ. Напротязі всього роману ми можемо простежити, що саме те, що світогляд Юрія Андрійовича Живаго, його погляди на людей і суспільство різко відрізняються від поглядів оточуючих, і є джерелом самотності головного героя роману.

Аналогічним "зіткненням світоглядів" [10, с 34] назвав А.А. Анікст конфлікт між Гамлетом і Клавдієм, королем Данії. Смерть батька, зрада матері, підступність і підлість Клавдія - і Гамлет бачить вже іншою навколишність:

How weary, stale, flat and unprofitable
Seem to me all the uses of this world
Fie on't! O fie! 'tis an unweeded garden,
That grows to seed; things rank and gross in

Nature

Possess it merely.

(Якими втомлюючими, нецікавими, нудними і безперспективними здаються мені всі цілі цього світу Тьху на нього! Тьху! Це непрополений сад, що занепадає; лише огидні і непристойні по природі речі заповнили його.) Коли привид розкрив Гамлету свою страшну таємницю, Гамлет шокований тим, що:

That one may smile, and smile, and be a villain...

(Що можна посміхатися, посміхатися, і бути негідником...)

Підступність, віроломство, підлість оточуючих призводить до того, що Гамлет робить гіркий висновок:

...to be honest, as this world goes,
is to be one man picked out of ten thousand.

(Бути чесним, при тому як влаштований цей світ, це бути одним з десяти тисяч.)

Гамлет, так само як і Юрій Живого, є самотнім в світі, де панують такі життєві принципи, які є чужими його моральним якостям. Серед оточуючих лише спокійний, врівноважений Го-раціо з його філософським відношенням до життя заслуговує на повагу Гамлета.

Horatio, thou art e'en as just a man
As e'er my conversation cop'd withal. (Гораціо,
ти є справжня людина зі всіх, з ким мені
доводилося спілкуватися.)

Саме справжність, правдивість виділяє Гамлет, як найкращу рису Гораціо. Відмітимо, що для Юрія Живаго "були близькими одні люди без фраз і пафосу". Людей "фраз і пафосу" в особі Озрика, піддає критиці і Гамлет. Вони, на думку Гамлета "...only got the tune of time, and outward habit...", тобто лише вловили мелодію часу і зовнішні звички. Гамлет порівнює таких людей з бульбашками, котрі лопаються, якщо "blow them to their trial", тобто видути їх, щоб випробувати.

Гамлет, представник епохи Відродження, епохи, коли погляди на людину докорінно змінювалися, сам по-новому трактує моральні цінності. Події трагедії "Гамлет" та події роману "Доктор Живаго" відображають таку суспільну ситуацію, такий період в історичному розвитку, коли уявлення про людину не співпадали з тим, якою людина була насправді. Ось як з захопленням говорить про людину Гамлет:

What a piece of work is man! How noble is
reason! How infinite in faculties! In form
and moving, how express and admirable!
in action, how like an angel!
In apprehension, how like a God!
The beauty of the world! The paragon of animals...
(Що за витвір людина! Якою шляхетною є
розсудливість! Яка неомеженість в здібностях! Зовнішньо
і в рухах яка досконала і прекрасна!
як вчинками подібна до ангела!
Як розумінням подібна до Бога!
Краса світу! Зразок досконалості серед всього живого!)

Переконання Гамлета, що людина прекрасна і здатна на самовдосконалення змінюється гірким розчаруванням в людях:

And yet, to me, what is this quintessence of dust?
Man delights not me; no, nor woman neither... (I,
однак, що ця квінтесенція праху для мене?
Мужчини не втішають мене, ні жінки...)

Борис Пастернак також підкреслює прірву, яка є між його героєм і навколишнім світом, вказуючи на те, що йому є "однаково немилим все фатально-типичне в сучасній людині, її завчений запал, криклива піднесеність і фатальна безкрилість, яку так старанно розповсюджують працівники науки та мистецтва для того, щоб геніальність продовжувала залишатись великою рідкістю". І Гамлет, і Живаго усвідомлюють контраст між своїм внутрішнім світом і світом навколишніх людей. Для Гамлета безумство, чи скоріше гра в безумство, є єдиним виходом в даній ситуації. Адже не раз в трагедії сам Гамлет прямо говорить

про те, що він прикидається. З Гораціо, з акторами він при повному розумі. Королеві, в момент рочарування нею, він радить зрадити його і зізнатися Клавдію:

That I essentially am not in madness,
know; But mad in craft. (Те, що я по
суті не є божевільним, знай; але
захоплений обманом.)

Розчарування в оточуючих, в навколишній дійсності тяжко переживає і Юрій Живаго. "Він зійшов би з розуму, якщо б не життєві дрібниці, клопоти і турботи. Дружина, дитина, необхідність добувати гроші були його спасінням..." А все через те, що "доктор бачив життя неприкрашеним", "він вважав себе і своє середовище приреченими". Звернемо нашу увагу на трагізм світосприйняття Юрія Живаго. Він відчуває переми, які назрівають в суспільстві. "Нависало неминуче... Він розумів, що він пігмей перед страхітливою машиною майбутнього, боявся його, любив це майбутнє і таємно ним гордився". І коли Живаго дивився на нещастя людей, на місто він "був готовий принести себе в жертву, щоб стало краще і нічого не міг". Отже, ми можемо відмітити не лише трагічне світосприйняття Юрія Живаго, а й відчуття ним відповідальності за свій час, готовність принести себе в жертву, заради того, щоб змінити життя оточуючих на краще.

Гамлет, як особистість епохи Ренесансу, наділений подібними рисами. Він завжди відчуває нещастя та негаразди, що мають статися. Ще до появи привида його мучать трагічні передчуття. Дізнавшись про одруження матері з Полонієм, Гамлет стверджує, що

...it cannot come to good.
(...це не може призвести до добра.)

Також по дорозі до Англії Гамлет відчуває небезпеку, яка його загрожує. Він так описує Гораціо свій стан:

Sir, in my heart there was a kind of fighting.
That would not let me sleep...
(Сер, в моєму серці було щось подібне до боротьби.
Яка не дозволила б мені заснути.)

Такий свій стан Гамлет прирівнює до стану людини, закутої в кайдани. А перед поєдинком з Лаертом він признається Горацію:

"...how ill all's here about my heart...
.. It is but foolery; but it is such a kind of gain-giving as would perhaps trouble a woman".
(...як тяжко тут біля серця...
...Це лише безглуздя; але воно таке, що могло б, можливо, стривожити жінку...)

Гамлет не тільки відчуває, що в Данії кояться страшні речі, що

"The time is out of joint".
(Час вивихнув суглоб.)

Він усвідомлює, що саме він "was born to set it right", тобто, що він був народжений направити його. Звернемо увагу на те, що в своєму знаменитому монолозі "to be or not to be" Гамлет розмірковує не лише над власними проблемами, а над

.. .the whips and scorns of the oppressor's wrong,
the proud man's contumely,
The pangs of despis'd love, the law's delay,
The insolence of office, and the spurns.
That patient merit of the unworthy takes...
(.. батогами і презирством несправедливості гнобителя, образами пихатої людини, муками зневаженого кохання, зволіканням суду, зухвальством відомств і відмовами, котрі терплячий гідний отримує від негідних...)

Гамлет, відчуваючи себе відповідальним перед своїм часом, спочатку вагається, а потім вирішує: "...to take arms against a sea of troubles and by opposing end them", (...підняти зброю проти моря безпорядків і, чинячи опір, покінчити з ними.) Л.С. Виготський в своїй монографії про "Гамлета" зазначав, що саме Гамлет своїм світосприйняттям підкреслював, що "трагічне, як таке, витікає з самих основ людського буття, воно закладене в підвалинах нашого життя..." [11, с 261].

Проводячи паралелі між Гамлетом Шекспіра і Юрієм Живаго Пастернака, зазначемо те, що обидва є добре освіченими людьми. Юрій Живаго - не просто хороший фахівець, котрий цікавиться суто своєю професійною діяльністю. Його інтереси дуже різноманітні. Лікаря цікавить література. Проживаючи в Юрятині, він ознайомлюється з історією та етнографією Уралу. Повернувшись до Москви, він почав писати, його "книжки містили філософію Юрія Андрійовича, виклад його медичних поглядів, його визначення здоров'я і нездоров'я, думки про трансформізм і еволюцію, про особистість, як біологічну основу організму, міркування Юрія Андрійовича про історію і релігію, близькі до дядькових і Сімушкіна, нариси Пугачовських місць, де побував лікар, вірші Юрія Андрійовича і розповіді". Весь твір "Доктор Живаго" пронизаний філософськими роздумами головного персонажа, "безліччю думок про життя особисте і життя суспільства". Творча особистість Юрія Живаго, його роздуми знайшли своє відображення і в віршах.

Слід зазначити, що Гамлет теж розумна та благородна людина, поет і філософ. Нам відомо, що Гамлет отримав хорошу освіту в одному з найкращих навчальних закладів свого часу. Офелія, засмучена безумством свого коханого, характеризує його, відзначає розум Гамлета.

O, what a noble mind is here o'erthrown!
The courtier's, soldier's, scholar's... (Який славний розум тут повалено Придворного, воїна, вченого...)

Що Гамлет є добре освіченою, різносторонньою особистістю свідчить і те, що рекомендації, які він дає акторам, щодо виконання ролей, подібні до професійних зауважень режисера. Водночас ми бачимо, що Гамлет добре знає репертуар акторів, а найулюбленіші рядки декламує напам'ять (монолог Енея). Оточуючі не раз вказують на те, що принц є людиною благородною. Лаерт перед смертю називає Гамлета "noble", тобто благородний, а Горацію каже: "now cracks a noble heart", - зараз розбилося благородне серце. Ми можемо також стверджувати, що принц Данії є особистість творча. Гамлет пише віршоване послання Офелії, скромно зазначаючи:

I am ill in these numbers.
(Я погано пишу вірші.)

Однак, для влаштування сцени "пастки" Гамлет з майстерністю напише віршовану промову і вставить її в текст актора.

Філософськи роздуми принца знайшли відображення в монолозі "бути чи не бути". Гамлет-філософ доходить висновку, що "there is nothing either good or bad, but thinking makes it so..." (ніщо не є ні добрим ні поганим, тільки думка робить все таким...) Розмірковуючи над плинністю людського життя Гамлет стверджує, що "a man's life no more than say One" (людське життя не довше, ніж сказати Один.) Він вважає, що "there's a divinity that shapes our ends" (є божество, яке керує нашими смертями).

Гамлет, розчарувавшись в оточуючих, розчаровується і в природі: "...this goodly frame, the earth, seems to me a sterile promontory; this most excellent canopy, the air, look you, this brave o'erhanging firmament, this majestic roof fretted with golden fire, -why, it appears no other thing to me than a foul and pestilent congregation of vapours", (...ця прекрасна споруда, земля, здається мені неплодним мисом; цей найчудовіший навіс, повітря, поглянь, цей пишний звисаючий небозвід, ця велична покрівля, вкрита золотим полум'ям - чому здається мені нічим іншим ніж смердючим і отруйним скупченням парів.)

І такі думки призводять до того, що Гамлет хотів би, щоб: "O, that this too too solid flesh would melt, Thaw, and resolve itself into a dew! Or that the Everlasting had not fix'd His canon 'gainst self-slaughter". (Щоб це надто міцне тіло зчезнуло б, розтануло б, розтворилося б в росі! Або щоб Безсмертний не встановив свій канон проти самогубства.)

Ми окреслили певні подібності між Гамлетом та доктором Живаго, проте, Юрій Живаго, напротивагу Гамлету, завжди черпає сили в природі, незважаючи на розчарування та негаразди любить життя, про що свідчать такі його думки: "О як солодко існувати! Як солодко жити на світі і любити життя! О як завжди тягне сказати дякую самому життю, самому існуванню, сказати це їм самим в обличчя".

Багато літературознавців неодноразово зазначали що "Гамлет" Шекспіра найбільш близький до шекспірової концепції людини. Зокрема І. Анненський писав: "Я не знаю, чи була колись трагедія настільки близька людині, як Гамлет - Шекспіру, близька не в значенні самооцінки і автобіографічному... ні, а якось зовсім по-іншому близька...[...]. Шекспір і Гамлет, - де причина і наслідок?...[...]. Для мене Гамлет і Шекспір близькі один одному" [12, с 11].

Через образ Юрія Живаго просвічує особистість автора, його свідомість. Цьому є підтвердженням слова самого Пастернака: "Цей герой повинен представляти щось середнє між мною, Блоком, Єсеніним і Маяковським. І коли я тепер пишу вірші, я їх завжди пишу в зошит цієї людини - Юрія Живаго" [13, с. 229]. У літературознавчих дослідженнях, присвячених "Гамлету" Шекспіра, завжди відмічається внутрішнє роздвоєння датського принца, внутрішній аналіз та самокритику. Подібні думки ми зустрічаємо у Пастернака, який передаючи роман "Доктор Живаго" в журнал "Новый мир" та "Знамя" писав: "Я сам описав в романі внутрішнє роздвоєння людей, звинувачення котрих в повсякденних, звичних і статей і кінофільмів, високо і гарно звучачих висловах, які здаються такими очевидними і беззаперечними, доводили їх до щирої здачі і самокатування" [14, с.92]. Внутрішній драматизм, рефлексія, пошук відповідей на різні питання, сумніви і вагання, нерішучість, протиріччя в духовній сфері і в сфері суспільного буття, - ось риси, які є характерними як для Гамлета, так і для Юрія Живаго.

Д.С. Ліхачов зазначав: "Образ Живаго, якого немов би пронизує собою все життя, всі події, вся природа, який реагує на все глибоко і вдячно (адже він інтелігент), є надзвичайно важливим, адже через нього, через його відношення до навколишнього, передається в романі відношення самого автора до дійсності" [3, с 38]. Роман, що був наділений "силою морально-художнього опору тоталітаризму в усіх його проявах" [15, с 529] та вірші а ньому - це насамперед відображення філософських, релігійних, етичних уявлень самого Бориса Пастернака. Отже Пастернак розкриває себе через свого ліричного героя. І роман, і вірші, як його складова частина, є автобіографією духовного життя поета. Образ ліричного героя вірша "Гамлет" ототожню-

ється з образом сучасника, в даному випадку з Юрієм Живаго, людини, що відчуває себе Гамлетом по відношенню до оточуючих, навколишньої дійсності, адже лірична поезія - це відношення ліричного суб'єкта до речей, ситуацій, оцінка їх. Оскільки в переживаннях, думках, поведінці Гамлета відображена справжня природа людини, ми можемо інтерпретувати даний вірш як співвіднесення з такою життєвою ситуацією, коли виникає необхідність визначитися зі своєю життєвою позицією, прийняти те чи інше рішення. Тоді затиш "гул" не в театрі, а затиш "гул" життя. І тоді "подмостки" - це сцена самого життя, сцена на якій розігрується вічна драма під назвою "Життя". Людина розмірковує над своєю "чашею", "чашею", що призначена саме їй. А далі відмова від свого обов'язку, від своєї філософії, відмова бути героєм самозречення в сучасній ситуації життя, коли "все тонет в фарисействе". Однак є "замысел упрямый" і "продуман распорядок действий" як для Гамлета, так і для його сучасного двійника. Гамлет залишається собою, людиною вільної думки, яка протистоїть життєвій дійсності. Для Пастернака важливою є якраз колізія протистояння Гамлета реальності. І сучасник, залишаючись вірним своїй філософії життя, один протистоїть фарисейству, брехні та фальші, прийнявши ту роль, яка йому визначена долею. Як бачимо, Пастернак оцінює ситуацію сучасника через призму образу шекспірового героя. Зміст долі Гамлета у Пастернака пов'язаний з християнським розумінням жертви:

Если только можно, Авва Отче
Чашу эту мимо пронеси...

Ці рядки є перефразом слів Христа з молитви в Гефсиман-ському саду: "Отче мій, коли можна, нехай обмине ця чаша Мене. Та проте, - не як Я хочу, а як ти" [16, 46]. Мотив молитви звучить в першому вірші зошити Юрія Живаго, а продовженням євангельської теми є вірш "Гефсиманський сад", останній в цьому зошиті.

И, глядя в эти черные провалы,
Пустые без начала и конца,
Чтоб эта чаша смерти миновала,
В поту кровавом он молил отца... [6, с. 514].

Ліричний герой Пастернака ввібрав в себе широкий історико-культурний і літературний контекст. Для юдея Пастернака християнство - це насамперед людяність, духовність, європейська культурна спадщина. Творчість і християнство в свідомості поета переплітаються і взаємодіють. Місія поета - повернути людей до духовності, добра. Поет, як і Гамлет, протистоїть реальності, силам зла і руйнування. І трагічність положення поета часто в тому, що його, як і Гамлета, не розуміють сучасники. Найближчі друзі подекуди говорили про спад в творчості поета, про втрату самого себе. Щоб виконати свою місію, Гамлет повинен залишитися самим собою, людиною вільної думки. І Пастернак, відстоюючи своє мистецтво, пише 20.08.57 р. у листі до завідувача Відділу культури ЦК Д.А. Полікарпова: "Якщо правду, яку я знаю, потрібно спокутувати стражданням, це не є новим, і я готовий прийняти будь-яке" [17, с 246]. Образ чаші, метафорично символізує високе покликання, рокове призначення поета, невідворотність випробування. Взявши мотив моління про чашу з Євангелії, Пастернак висловлює свої переконання, виражає власні етичні світоглядні погляди. Таким чином, ми можемо проінтерпретувати вірш "Гамлет" співвідносячи його з біографією самого Пастернака. В листі до цього ж Д.А. Полікарпова Пастернак писав: "Люди, морально вибагливі, ніколи не бувають задоволені собою, в багато чому каються. Єдиний привід, з якого мені нема в чому каятися в житті, це роман". Отже, "чашу" свою Пастернак випив, написавши роман з віршами, в якому прожив разом зі своїм героєм таке життя, в якому він не кається. І за право залишатися самим собою, відстоюючи своє мистецтво, Пастернак готовий страждати. "Я говорю про саме мистецьке у митці, про жертву, без якої мистецтво не потрібне і скандально безглузде. Я як і раніше, живу як хочу, і здоровий і щасливий цим правом, за яке готовий заплатити життям" [18, с 187-188], - пише він своїй знайомій Раїсі Мікадзе. Щоб зрозуміти вірш "Гамлет", потрібно згадати слова Б.Пастернака,

якими він в листі до Ольги Фрейденберг (Москва, 13 жовтня 1946 р.) характеризує роман "Доктор Живаго", а отже і вірші в ньому: "...- ця річ буде відображенням моїх поглядів на мистецтво, на Євангеліє, на життя людини в історії і на багато інше" [19, с 289]. Тому, ми маємо право говорити про гамлетизм Пастернака, як засіб сприймання дійсності через образ датського принца.

Ми зупинилися на можливості по-різному інтерпретувати один і той самий вірш. Семантичний простір інтерпретації дозволяє співвіднести вірш з твором Шекспіра, яким захоплювався Б.Пастернак, з радянською дійсністю, з долею Юрія Живаго, з долею самого Пастернака. Тут слід зазначити, що Пастернака найбільше цікавила колізія протистояння Гамлета навколишнім. Ми спробували проінтерпретувати вірш "Гамлет", співвідносячи його з біографією самого Бориса Пастернака. У даному випадку ситуація Гамлета, можливо, цікавила Пастернака з точки зору історії Радянського Союзу. Водночас, вірш є складовою тексту роману "Доктор Живаго" і написаний його персонажем. Ліричний герой вірша - це сучасник Пастернака, адже поет може написати вірш, відмовившись від автобіографічного аспекту, що дає йому змогу значно розширити тематику вірша.

Гамлетівські мотиви знову звучать в поезії Пастернака в 1959 році, коли внаслідок тиску і погроз влади, поет змушений був відмовитися від Нобелівської премії.

Я пропал, как зверь в загоне.
Где-то люди, воля, свет,
А за мною шум погони,
Мне наружу ходу нет [20, с. 128].

Підсумовуючи висновки, ми можемо заперечити твердження Юрія Левіна про те, що "гамлетизм історично закінчився на кінці XIX століття" [21, с 27]. Доречно тут згадати іншу думку цього дослідника, який вважав, що російський гамлетизм це - "осмислення за допомогою образу шекспірового героя певної суспільно-психологічної позиції передової інтелігенції" [21, с 163]. На прикладі лірики Б. Пастернака ми показали, що образ Гамлета продовжує жити в творах поетів XX століття. Ми розглянули історичний аспект реценції даної трагедії. Звертаючись до образу цього героя, поети продовжують осмислювати трагічні ситуації

сучасної їм дійсності: в трагедії Гамлета бачать сучасну їм трагедію буття.

Цитована література

1. Горенок Г.Ю. Гамлет и гамлетизм у російській культурі Срібної доби // Літературознавчий збірник. - Вип. 17-18. - Донецьк, 2004.
2. Нямцу А.Е. Поэтика традиционных сюжетов. - Черновцы 1999.
3. Пастернак Б.Л. Стихотворения и поэмы 1912-1931. // Пастернак Б.Л. Собр. соч: В 5 т. - М., 1989. - Т.1.
4. Зарубежная поэзия в переводах Б.Л. Пастернака: Сборник -М., 1990.
5. Пастернак Б.Л. Повести. Статьи. Очерки // Пастернак Б.Л. Собр. соч: В т. - М., 1991. - Т.4.
6. Пастернак Б.Л. Доктор Живаго. Роман. М., 1991.
7. Shakespeare William. Hamlet, Prince of Denmark // The Complete Works of William Shakespeare. - London, 1655.
8. Соловей Е.С. "Гефсиманський сад" у "Віршах Юрія Живаго" // Слово і час. - К., 1990. - № 2.
9. Збыровски З. Борис Пастернак и европейская культура (к постановке вопроса) // Проблемы современной русистики. -Познань, 1995.
10. Аникст А.А. Трагедия Шекспира "Гамлет". - М., 1986.
11. Выготский Л.С. Трагедия о Гамлете, принце Датском // Психология искусства. - М., 1987.
12. Анненский И. Проблема Гамлета // Книги отражений. - М 1979.
13. С разных точек зрения: "Доктор Живаго" Бориса Пастернака. Сборник. -М., 1990.
14. Мир Пастернака. Каталог выставки. - М., 1989.
15. Кондаков И.В. Роман "Доктор Живаго" в свете традиций русской культуры // Серия литературы и языка. Том 49. -1990.-№ 6.
16. Новый Заповіт і книга псалмів. - К., 1992.

17. Борисов В.М., Пастернак Е.Б. Материалы к творческой истории романа Б. Пастернака "Доктор Живаго" // Новый мир. -1988.-№6.
18. Край, ставший мне родной. (Письма Б. Пастернака к грузинским писателям) // Вопросы литературы. - 1966. - № 1.
19. Альфонсов В.Н. Поэзия Б. Пастернака: Монография. - Л., 1990.
20. Пастернак Б.Л. Стихотворения 1931-1959. Переводы // Собр. соч: В 5 т. - М., 1989. - Т.2.
21. Левин Ю.Д. Русский Гамлет // Шекспир и русская литература XIX века. - Л., 1988.

Аннотация

Автор статьи рассматривает такое явление, как гамлетизм в творчестве Бориса Пастернака. Особенное внимание уделяется историческому аспекту рецепции трагедии Шекспира "Гамлет" в произведениях поэта.

Annotation

The author of the article deals with such a phenomenon in Boris Pasternak's works as Hamletism. High emphasis is placed on the historical aspect of Pasternak's artistic reception of Shakespeare's tragedy "Hamlet".

Стаття надійшла до редакції 28.11.2004

Статья поступила в редакцию 28.11.2004

УДК 82.09

Горлова О.В.

"ХИМЕРНА" ПРОЗА

В останні роки помітна тенденція до оновлення естетичних принципів романного епосу в українській літературі. Складні соціально-психологічні колізії сучасності, динамічна змінність суспільної та індивідуальної свідомості, гострота і різноманітність морально-етичних проблем - все це зумовило "освіження" звичайної жанрово-стильової палітри української прози, розширення її тематичних обріїв.

Розвиток сучасної української прози характеризується використанням умовних форм відображення дійсності. Не останнє місце серед них посідає так званий "химерний" роман. Розглядові цієї проблеми присвячено чимало літературознавчих досліджень. Серйозні дискусії стосовно висвітлення проблеми умовності відбулися у свій час на сторінках російських журналів "Вопросы литературы", "Дружба народов" та ін. Критичним обговоренням цієї теми присвячена була також дискусія на сторінках журналу "Дніпро", в якій взяли участь М. Ільницький, Г. Штонь, В. Брюховецький, В. Дончик, А. Кравченко, Л. Новиченко та ін. Загальнотеоретичні аспекти умовності було проаналізовано в монографіях А. Ми-хайлової, В. Дмитрієва, Н. Чорної. Однак спеціального дослідження "химерної" прози ще не має. Наша праця є спробою такого дослідження. У дослідженні ми ставимо своїм завданням простежити генезис "химерної" прози в українському бароко, її розвиток та визначити домінуючі атрибути "химерної" прози.

"Химерна" проза має досить солідну генеалогію. Витоки "химерного" роману сягають ще найпершого твору нової української літератури - славнозвісної "Енеїди" І. Котляревського, яка утвердила в українській літературі нові принципи художнього освоєння дійсності, народний світогляд, поставила людину - звичайного селянина, козака - в центр зображуваних подій. Також "химерну" прозу пов'язують з творчістю Г. Квітки-Основ'яненка ("Конотопська відьма"), О. Стороженка ("Марко Проклятий"), М.Коцюбинського ("Тіні забутих предків"), так і з творчістю О.Довженка й Остапа Вишні. Говорячи про літературні джерела